

IMPORTRESTRIKTIONERNA

UR KONJUNKTUR- OCH INFLATIONSPOLITISK SYNVINKEL

Av professor BERTHOLD JOSEPHY, Stockholm

IMPORTFÖRBUDET det 15 mars 1947, ehuru en oväntad överraskning för den breda allmänheten, kom för dem, som regelbundet följa riksbanksrapporter och handelsstatistiska redovisningar, inte som en blixtnad från klar himmel. Den progressiva importökning, som hade ägt rum sedan sommaren 1946, kunde inte bestridas med löpande intäkter från export, sjöfart och övriga valutainkomster utan krävde oupphörligen stigande tillskott av reservmedel. Riksbanken åsamkades förluster av guld och främmande valuta, vilka blev alltmer oroväckande; under tiden från mitten av juli till början av mars offrades drygt 1,5 miljarder kronor av bankens reserver. Det var uppenbart, att en sådan utveckling inte kunde fortsättas i längden.

Men medan dessa omedelbara sammanhang numera äro allmänt kända, råder alltså stor oklarhet i fråga om importkrisens centrala orsak. Olika tolkningar brottas med varandra, och diskussionen förvillas av fördomar och maktpolitiska propagandasynpunkter. I stället för att förnimma sakkunskapens röst se vi ålderstigna nationalekonomiska käpphästar åter göra sin rond på den politiska arenan. Moraliska beskyllningar utslungas mot lyxbetonade konsumenter samt mot exportörer och redare, som lastas för att tillbakahålla likvider i utlandet. Den krigshärjade världens utarmning åberopas med sentimentala tonfall som motivering för bristhushållningens återinförande i det icke-krigshärjade Sverige. Såvida det här inte rör sig om rena camouflagesökt, stanna alla dylika resonemang vid symptom utan att nå fram till de verkliga orsakerna.

Men om vi, för att lägga grunden till ett hållfast ställningstagande, söka vår tillflykt hos den neutrala expertisen, möta vi även där en hög grad av oklarhet och förvirring, som är en följd av den allmänna brist på koordinering, vilken karakteriserar hela vår tids diskussion om samhällsekonomiska frågor. Intresset delas

mellan olika målsättningar, som stå oförmedlat bredvid varandra: prisstabilitet, full sysselsättning samt förbättringar av levnadsstandarden; och en splittrad debatt grupperar sig kring var och en av dessa kardinala uppgifter, som ha blivit delaktiga i var sitt eget system av teorier och praktiska program. Men om de inbördes sammanhangen mellan dessa isolerade intressesfärerna veta vi hittills ganska litet. Det är därför föga förvånansvärt, att debatten kring handelsrestriktionerna, även där den föres fördomsfritt och med ärlig vilja till förståelse, blir skiftande alltefter som pris-, sysselsättnings- eller försörjningssynpunkter skjutas i förgrunden.

Härtill kommer ett annat dilemma — eller rättare sagt en onödig komplikation, med vilken utredningsarbetet närmast av politiska skäl har belastats. Som generellt motbevis mot alla resonemang, som hämta sina argument från Sveriges inhemska ekonomi, har man velat göra gällande, att importkrisens orsaker böra sökas inte i svenska förhållanden utan i internationella. Ett dylikt förenklande av ansvarsfrågan måste emellertid principiellt tillbakavisas. Det är visserligen sant, att en given världsekonomisk situation på förhand drar vissa gränser för Sveriges valfrihet i fråga om utformningen av sina handelspolitiska relationer. Men det faktum, att Sverige nästan två år efter krigets slut tvingats att i grunden lägga om sin handelspolitik, utan att några parallella förändringar samtidigt ha inträffat i världshandeln — d. v. s. det spørsmål, som hela diskussionen rör sig om — kan omöjligt förklaras på denna väg.

Det krävs en vaken kritik inför riktiga och falska argument, som skickligt blandas. Sålunda ha vi fått höra att importvarorna, särskilt efter kronans appreciering den 13 juli, varit relativt billiga, att exportörerna i valutafattiga europeiska länder visat sig särskilt ivriga att sälja mot svenska pengar och att importen på grund härav »med nödvändighet» måst ökas. Detta resonemang är givetvis i och för sig inte felaktigt men förbigår målmedvetet den avgörande punkten. Importörernas förmåga att erbjuda den svenska allmänheten billiga importvaror kan tänkas stimulera efterfrågan efter sådana på bekostnad av efterfrågan efter inhemska produkter — även åt en sådan riktningsförskjutning måste emellertid en viss kritik ägnas — men enbart ett ökat utbud från utländsk sida kan omöjligt öka efterfrågan i dess helhet. Det är den totala köpkraftsökningen, som man på detta sätt söker utesluta från diskussionen.

Låt oss till att börja med bortse från konsumentutgifternas to-

tala ökning. Låt oss även eliminera nedskrivningen av de främmande växelkurserna i juli, som ju var avsett att kompensera den inflationistiska prissvågen i Amerika och i och för sig inte behövde medföra en allmän prissänkning på importvaror. Om en efterfrågeförskjutning till förmån för importmarknaden likväl ägt rum — huruvida man kan tala om en sådan undersöka vi senare — har denna haft sin orsak endast i en förskjutning av prisrelationerna, vilken har utgått från hemmamarknaden.

De svenska produkterna ha i prishänseende börjat uppdelas i två olika kategorier: varor med effektivt prisreglerade priser och varor med icke effektivt prisreglerade priser. Den förra prisgruppen är mycket stabil, den senare befinner sig i stigande. Efterfrågan är villig att betala stigande priser endast i den mån motsvarande förnödenheter inte alls eller inte i tillräcklig utsträckning finnas inom den prisreglerade konstanta sektorn. Efterfrågan riktas under alla förhållanden i första hand till varor med stabila priser, vilka därför till stor del måste ransoneras.

Även främmande valutor ha sedan juli månad sålts till stabila priser, och såvida de utländska exportörerna hållit konstanta priser, tillhöra även importvarorna den prisfixerade sektorn. Det är därför uppenbart att efterfrågan, i den mån prisstegringen inom landet ökar klyftan mellan de två sektorerna, med nödvändighet kommer att avvika från hemmamarknaden till importmarknaden. Detta är emellertid allt som kan sägas till motivering av relativt ökade importköp; tonvikten ligger inte på någon internationell dynamik utan på den inflationsprocess, som pågår i Sverige.

Denna insikt leder oss fram i den rätta riktningen. Den pågående prisinflationen inom den fria sektorn har sitt korrelat i en allmän köpkraftsinflation, som å sin sida har gjort det möjligt att utöka importköpen utan att inskränka köpen av inhemska produkter. Det var nämligen inte fråga om köpkraftsförskjutningar mellan hemmamarknad och importmarknad — detta skulle i motsats till vad som var fallet ha lett till avsättningsstockningar av svenska produkter — utan om ett utbrott av tillväxande överskottsköpkraft till importmarknaden. Detta är något helt annat och tarvar en närmare förklaring.

Överskottsköpkraft uppstår i den mån inkomsterna ökas fortare än tillverkningen av sådana varor, som köpas med inkomstmedel. Överskotten kunna då inte absorberas av löpande konsumtion till gällande pris utan måste beredas utlopp på andra vägar. Tre alternativ finnas. Överskottsköpkraften kan trots varutillgångarnas

begränsning pressa på konsumtionsmarknaderna; i så fall framkallar den inflationistiska prisstegringar, som vi ha upplevt t. ex. under det första världskriget. Överskottsköpkraften kan temporärt bindas i form av mer eller mindre kortfristiga övernormala sparplaceringar; sådant var i stor skala fallet under det senaste kriget. Överskottsköpkraften kan slutligen divergeras till importmarknaden; detta är vad som har hänt under de senaste kvartalen.

En preliminär förklaring av importkrisen kan sålunda lämnas i följande form. Konsumenternas totala köpkraft har ökats kraftigare än utbudet av inhemska konsumtionsvaror. Prisregleringen gjorde det omöjligt för överskottsköpkraften att i hela sin utsträckning göra sig gällande i form av höjda efterfrågepriser. Å andra sidan var befolkningen inte hågad att öka sitt sparande i proportion till dessa överskott. Följaktligen pressades köpkraftsöverskottet ut genom den tredje och enda port, som lämnades öppen; det riktades till importmarknaden.

När man har insett dessa sammanhang, skrider man självmant fram till nästa frågan: vad är förklaringen till den allmänna köpkraftsökningen utöver ökningen av produktionen av konsumtionsvaror? Denna fråga ter sig ganska kvistig, om man går in på detaljerna, och är inte lätt att besvara på ett politiskt neutralt sätt. En närmare analys är emellertid i här avsett sammanhang inte av nöden. Vi kunna nöja oss med att konstatera, att alla från aktivt förvärvsarbete härrörande inkomster ökats i samband med den uppåtriktade konjunkturutveckling, som efter krigets slut tog ett allt hastigare förlopp.

I och med detta konstaterande se vi problemet i dess djupaste och intressantaste aspekt. Det utkristalliseras nämligen till frågan: varför har högkonjunkturer i dag utlöst en importkris, som regeringen anser kunna övervinnas endast restriktionsvägen, medan tidigare högkonjunkturer inte har medfört dylika tvångslägen? Det är uppenbart, att en sådan förändring av reaktionsförloppet måste ha vållats av någon ingripande förvandling i själva konjunkturmekanismen och att man, för att kunna tränga fram till krisens själva upphovsmoment, måste söka uppdaga denna sistnämnda omformning.

Konjunkturförloppet är väl känt. Uppsvinget äger rum i två faser. Under den första fasen stimuleras affärsverksamheten av oberoende impulsmoment: uppfinningar och rationaliseringar, löne- eller räntesänkningar, ökad efterfrågan av exportprodukter eller statsutgifter för rustnings- och andra ändamål, vilka finan-

sieras lånevägen. Ökade vinstmarginaler — eller åtminstone förväntningar om större vinster — förmå företagen att göra nyinvesteringar och sysselsätta ett ökat antal arbetare. Den ökade efterfrågan av arbetskraft medför emellertid efter någon tid lönestegringar, och därmed är konjunkturen inne i sin andra uppsvingfas. Ökad sysselsättning och ökade löner framkalla en livligare efterfrågan av konsumtionsvaror, vilket å sin sida ger anledning till ytterligare kapitalinvesteringar i konsumtionsvaruindustrierna från företagens sida. Konjunkturen stimulerar sig själv och framskrider på detta sätt till den grad av högkonjunktur, där alla produktivkrafter är fullt sysselsatta.

Även denna gång följde händelseförloppet detta gamla schema. Ända till mitten av år 1946 var utvecklingen näppeligen unik. Men från och med denna tidpunkt syntes konjunkturen avvika från den vanda banan. Skillnaden uppenbarade sig i själva kulminationsfasen.

Ett konjunkturuppsving skulle kunna fortsättas obegränsat, om produktionen i både kvantitativt och kvalitativt hänseende höll jämna steg med efterfrågan. Ett nytt problem uppkommer, om producenterna inte längre kunna eller vilja framställa de kvantiteter och kategorier av konsumtionsvaror, som efterfrågas. I detta fall stimulerar företagsamheten en köpkraftsbildning, som den är oförmögen att neutralisera. Överskottsköpkraft uppstår, som, för att bli tillfredsställd, pressar på importmarknaden. Inte heller detta är något nytt.

Om företagen inte framställa så mycket konsumtionsvaror, som den av dem lejda arbetskraften efterfrågar, kan detta endast bero på att de producera kapitalvaror för investeringsändamål, exportvaror eller rustningsföremål; det sistnämnda alternativet kan i en fredsekonomi elimineras. I den mån exportproduktion försiggår bevaras jämvikten automatiskt; med exportlikviderna kunna de importvaror betalas, vilka konsumenterna, i brist på tillräckliga mängder inhemska konsumtionsvaror, önska köpa. Men något annat är det i fråga om de nyinvesteringar, som möjliggöres genom produktion av kapitalvaror: sådan produktion bidrar på intet vis att tillfredsställa konsumenternas ögonblickliga behov, vare sig på den inhemska marknaden eller på importmarknaden. En snedvridning uppstår, som endast skulle kunna övervinnas, om antingen produktionen lades om från kapitalvaror till exportprodukter eller köpkraften omdisponerades från importköp till sparande.

Detta är den situation, som tidigare utlöste konjunkturkriser. Krisen visade alltid ett dubbelt utseende: företagen led förluster genom produktion av kapitalvaror, som till följd av otillräcklig sparaktivitet inte kunde säljas till köpkraftiga investörer, medan handelsbalansens ökade passivitet oupphörligen tärde på valuta-reserverna. Förskjutningarna på kapitalmarknaden medförde höjningar av räntefoten, vilka å sin sida ökade produktionskostnaderna. De försämrade vinstutsikterna tvingade företagen att inskränka produktionen och avskeda arbetare. Löneutvecklingen stagnerade, och köpkraftsvolymen reducerades genom tilltagande arbetslöshet.

Jämföra vi härmed vårt nuvarande läge, så se vi att utgångssituationen är fullkomligt densamma. Överskottsköpkraften har pressats ut till importmarknaden, medan exportproduktionen inte håller jämna steg med importefterfrågan, och omfattande nyinvesteringar inom landet absorbera avsevärda delar av arbetskraften. Den avgörande skillnaden däremot är, att detta läge inte längre utlöser självreglerande krafter. Tidigare skulle varje centralbank mot så stora förluster av guld och valutor ha reagerat med diskontohöjningar. Kreditmedel skulle ha blivit dyrare, och investeringsverksamheten skulle ha bromsats. I dag leva vi i en tidsålder, som utmärkes av »den fulla sysselsättningens politik» — och eftersom produktionsinskränkningar minska efterfrågan av arbetskraft (vilket ingalunda är identiskt med arbetslöshet) har räntepolitiken såsom konjunkturreglerande faktor försatts ur spelet. Regleringsmekanismen kopplas inte in, och konjunkturen laddas upp till allt kraftigare spänning.

En definitiv förklaring av den handelspolitiska kris, i vilken vi ha råkat, kan endast ges i den formen, att konjunkturörelsen enligt en modern och än så länge inte beprövad samhällsekonomisk orientering har berövats sina regleringsorgan och att därför en visserligen patologisk men i sitt begynnelsestadium inte onormal stegring av importefterfrågan inte kunde motverkas annat än genom ett stävande av den fria importhandeln.

Den i regeringskretsar i dag dominerande samhällsekonomiska doktrinen har tillkommit i konjunkturons dalgångar. Keynes och Beveridge spridde läran om den okontrollerade ekonomiens permanenta undersysselsättning, och i deras spår utvecklades ett system av ekonomisk kontroll som kanhända — något prov på exemplet har hittills inte kunnat lämnas — är ägnat att förebygga massarbetslöshet. Detta är utan tvivel mycket värdefullt, men just för

ögonblicket är frågan brännande hur en överspänd högkonjunktur skall kunna bemästras, och i detta sammanhang lämnar kontrollsystemet oss tills vidare i sticket. Importregleringen innebär inte någon som helst lösning av det konjunkturproblem, inför vilket vi befinner oss i dag. Med andra ord, kontrollen haltar: den tillhandahåller botemedel mot sysslolöshet men inte mot översysselsättning.

I synnerhet ha förhoppningarna om att kunna avvärja krisen visat sig förhastade. Någon konjunkturkris i ordets vanliga mening uppleva vi visserligen tills vidare inte. Men i stället för den likviditetskris hos företagen, som man genom de billiga pengarnas politik lyckats förebygga, drabbas nu nationen i sin helhet av en hotande kollektiv likviditetskris gentemot utlandet, som har lika chockartade verkningar. Kontrollsystemets resultat är krisens kollektivisering.

Vi ha emellertid ytterligare konsekvenser i konjunkturförhållande att vänta. Importkontrollen försvarar riksbankens valutareserver men bromsar på intet sätt de konjunkturdrivande impulserna inom landet. Inflationssvågen kommer att stiga, och snedvridningen blir allt kraftigare markerad. Under en tid då prisstegringar kontinuerligt öka sakvärdena stimuleras investeringsverksamheten inte blott av produktiva utan även av rent spekulativa skäl. Man investerar därför att man vet, att investeringsföremålen i morgon skola bli värdefullare än i dag. I och med detta förvandlas produktions- och försörjningskonjunkturen till en inflationskonjunktur som, om den får fortsättas under en längre tid, förspiller avsevärda delar av nationens löpande arbetsinsats.

Men än mer. Inte blott så, att de redan förhärskande inflationsimpulserna tillåtas fortsätta oaktat importstoppet, utan även så att nya inflationsimpulser utlösas omedelbart genom importbegränsningen. Vi sade tidigare, att det finns trenne alternativ för användande av köpkraftsöverskott, av vilka ökad import är det ena. Denna utloppsgata har nu delvis stängts. Det hade varit av stort intresse för sakkunniga observatörer, om regeringen vid utfärdandet av stoppförordningen hade velat uttala sig om vart den i framtiden ämnar dirigera den del av överskottsköpkraften, som hittills absorberades av importköp eller, vilket är detsamma, hur den tänker behandla den inflationskvot, som riksbanken under åtta månaders tid var vänlig nog att köpa med sina sinande reservmedel. Ämnar regeringen att återupprepa metoden från världskriget II med anormalt översparande? Krigsmoralen har vikit, och det skulle behövas desperata tvångsmedel för att tvinga konsumenten-

terna att spara. Eller avser regeringen ett upprepande av metoden från världskriget I med efterfrågans fria konkurrens på varumarknaderna? Priskontrollens försvarsmurar är murkna, och det krävs inga övermänskliga krafter för att komma dem att ramla.

På dessa två vägar kan den genom importinskränkningen frigjorda köpkraften absorberas, men någon tredje väg se vi inte. Genom att tåga i denna kardinalfråga ha de styrande inte bidragit till att öka tillförsikten till den kombinerade handels- och konjunkturpolitikens effekt. Härtill kommer, att eventuellt tillbakahållna export- och sjöfartslikvider, ifall de frivilligt eller under tvång hemföras till Sverige och säljas till riksbanken, ytterligare öka de penningbelopp, som står till förfogande för investeringsändamål. Den restriktiva handelspolitiken är sålunda i alla avseenden inflationsstimulerande.

Finns det inte någon utväg, som leder till verklig sanering? Jo, det finns en sådan, under förutsättningen att vi ha tillräcklig kraft och beslutsamhet att se läget sådant det är och att dra konsekvenserna därav. Köpkraftsökningen i alla sina former måste rigoröst stoppas, och några nominella »förbättringar» av levnadsstandarderna — vilka ju endast äro inkomsthöjningar ledsagade av motsvarande kostnadsökningar — få inte företagas innan reala förbättringar åter bli möjliga. Detta innebär, att den pågående men tidskrävande rationaliseringen av produktionen måste beredas tillfälle att hinna upp och växa in i penningekonomiens alltför stort tillskurna kläder. På denna väg kan den kvot av våra inkomster, som är imaginär och hotande irrar omkring inom näringslivet, förvandlas till ett reallt värde.